

Τ Μ Η Μ Α Ε΄.

Π Ε Ρ Ι Τ Ω Ν Γ Ν Ω Σ Ε Ω Ν,
 Ο Π Ο Υ Μ Α Ν Θ Α Ν Ο Μ Ε Ν Α Π Ο Α Λ Λ Ο Υ Σ,
 Κ α ι π ρ ε ι τ η ς Κ ρ ι τ ι κ η ς Τ ε χ η ς .

Αι γνώσεις, ὅτε μανθάνομεν ἀπὸ ἄλλης σρέφον-
 ται ἢ ἐπιπῶ εἰς πράγματα συλλογισμῶν, ἢ ἐπιπῶ
 εἰς πράγματα γεγονότα, ὅτε τὰ ὅποια, τὸσον τὰ
 πρῶτα, ὅσον καὶ τὰ δεύτερα, καταγίνεται ἡ κριτικὴ
 Τέχνη, ἡ ὅποια μᾶς διδάσκει νὰ διακρίνωμεν τὴν ἀ-
 λήθειαν ἀπὸ τὸ ψεῦδος εἰς τὰς ἀποδείξεις, ἢ τὰς
 διαγῆσεις τῶν ἄλλων.

Κ Ε-

τὸ, πρὸς αὐξήσεως Ἐπιστημῶν, τὸν Καρτέσιον ἀεὶ Μεθόδου τῆ ὀρ-
 θῆς χρῆσθαι τῷ λόγῳ, καὶ ἐρευνᾶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ταῖς Ἐπι-
 στήμασι τῆ Μαθηματικῆς καὶ Ἐξέτασιν τῆς ἀληθείας Βιβλ. ε΄.
 τῆ Λωκίᾳ τὸ Φιλοσοφικὸν Δοκίμιον ἀεὶ τοὺς ἀνθρωπίνους Βιβλ. δ΄.
 τῆ Κοινδουλιάκ τὴν τέχνην τῆ νοεῖν, καὶ τῆ τέχνην τῆ συλλογίζεσθαι.
 τῆ Γενεσιᾶς τὴν Λογικοκριτικὴν Τέχνην Βιβλ. δ΄. καὶ ε΄. τὸν Τέ-
 σα, ἀεὶ χρήσεως αἰδήσεων ἐν τῷ ἔξετάζειν τὴν ἀλήθειαν τὸν
 Βεργμανὸν ποιημάτων φυσικοχημικῶν τὸν Βαλδινόττιον πρὸς ὀρθῆς παι-
 δείας τῆ ἀνθρωπίνου νοῦ Βιβλ. γ΄. δ΄.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Περί τῆς πραγμάτων τῆ Συλλογισμῆς.

Εἰς τὰς ἀποδείξεις πρέπει νὰ θεωρηθῶν δύο παράγματα, τὰς ἀρχὰς δηλονότι, εἰς τὰς ὁποίας εἰρεῖδεται ἡ ἀπόδειξις, καὶ τὸ συμπέρασμα, ὅπερ σιναγεται ἀπὸ αὐτὰς.

Ὅσον ἄρα τὰς ἀρχὰς, ἐκεῖνα, ὅπερ εἶπαμεν ἕως ἐδῶ, δεῖ εἶναι ἰκανὰ ἄρα νὰ χρησιμώσων εἰς κανόνα τῶν κείνων, αὐτὰ εἶναι βέβαιαι, ἢ πιθαναί, ἢ ἀμφίβολοι, καὶ πόσον τὸ βάρος των. Εἰς τὰ συγγραμματα εἶναι κοινοτάτη ἡ χρῆσις τῆς ὁρῶν τέτων, εἶναι βέβαιον, ἐναργές, πρόδηλον, ἀναντίρρητον, ἀναμφίβολον· ὡς τὰ πολλὰ ὅμως ἐκεῖνο, ὅπερ αὐτοὶ οἱ συγγραφεῖς μᾶς πωλεῖν ὡς βέβαιον μεταφυσικῆς βεβαιότητος, ἀφ' ἧς ἐξεταδῆ μετὰ τὸ ἀξίωμα τῆς ἀντιφάσεως, μόλις ἔχει βεβαιότητα φυσικῶν, ἢ ἠθικῶν, καὶ μερικαῖς φοραῖς δὲν ἔχει, ἄρα εἶναι ἀδυνάτον βαθμὸν πιθανότητος, ἢ τῶν λείπει καὶ τῶν μετὰ τὴν ὁλότην.

Ὅσον ἄρα τὰ συμπέρασμα, αὐτὰ ἐπιφέρονται ὁρῶν, ὅποταν σιναγῶνται κανονικῶς ἀπὸ τὰς τεθείσας ἀρχὰς· εἰς τὸ ὁποῖον τῶν ποίως κανόνας πρέπει νὰ ἀκολουθῶμεν, ἀφίνομεν νὰ τὸ δείξωμεν εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς παρέσης πραγματείας, εἰς τὸ ὁποῖον θελομεν πραγματεῖσθαι αὐτῶν τῶν ἕλων πληρέστατα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ τῶν γεγοτότων πραγμάτων.

Εἰς τὰ γεγονότα πράγματα δύο τινὰ πρέπει ὡσαύτως νὰ παρατηρῶμεν· τὰς περιστάσεις τῆ ἰδίας πράγματος, καὶ τὴν αὐθεντίαν (τὸ ἀξιόπιστον) ἐκείνων, ὅπως μᾶς τὸ ἀναφέρει.

Ἀνίσως αἱ περιστάσεις εἶναι ἢ ἀδυνάτοι κατ' ἑαυτὰς, ἢ ἐναντίαι ἀλλήλαις, ἢ διήγησις δὲν εἶναι πλέον ἀξία κἀμμίᾳς πίστεως.

Ἀνίσως μόνον αἱ περιστάσεις εἶναι ἀπίθανοι, χωρὶς νὰ εἶναι ἀδυνάτοι, μήτε ἀντιφατικαὶ, πρέπει νὰ, μὲ φύλαξιν νὰ δεχώμεθα τὸ πρᾶγμα, δὲν ἢμπορῶμεν ὅμως νὰ τὸ ἀρνηθῶμεν ὀλοτελῶς.

Ὅταν ὅμως αἱ περιστάσεις ὄχι μόνον δὲν ἔχουν κἀμμίαν ἐναντιότητα, ἀλλὰ εἶναι καὶ ἀνάλογοι μὲ ἐκείνας, ὅπως συνηθίζου νὰ ἀκολουθεῖν εἰς παρομοίας πτώσεις, τότε τὸ πρᾶγμα ὄχι μόνον νομίζεται δυνατὸν, ἀλλὰ θέλει ἀποκτήσει ἀκόμι καὶ κάποιον βαθμὸν πιθανότητος. Ἡ ἀληθινὴ ὅμως πιθανότης, καὶ πολλῶν μᾶλλον ἢ ἠθικὴ βεβαιότης δὲν ἢμπορεῖ νὰ γνηθῆ, πρὸς τὸ ἀξιόπιστον ἐκείνων, ὅπως τὸ ἀναφέρειν.

Λοιπὸν καὶ τέσσαρας ἔσπευς ἔρχεται εἰς ἡμᾶς ἢ γνώσις ἐνὸς πράγματος. Α'. ἀπὸ διήγησιν μαρτύρων, οἱ ὅποιοι ἔγιναν αὐτόπται τῆ πράγματος. Β'. ἀπὸ ἰσορείαν. Γ'. ἀπὸ μνημεῖα. Δ'. ἀπὸ πρᾶξις.

ΑΡΘΡΟΝ Α'.

Περὶ τῶν Μαρτύρων.

Διὰ νὰ ἢμπορῆ εἶναι πρᾶγμα νὰ πισθεῖ με βεβαιότητα ἠθικῶς, πρέπει νὰ δεχθεῖ ἠθικῶς ἀδυνάτον,

τον, ὅτι ἐκεῖνοι εἶναι ἠπατηροί, ἢ θέλουν νὰ μᾶς ἀπατήσεν (Τμήμ. Γ'. Κεφ. Γ'. Α' ρθ. Α').

Λοιπὸν τοιαύτη θέλει εἶναι ἡ πείρασσις ὅπου εἶναι εἷς πολὺς ἀριθμὸς ἀνθρώπων διαφόρων καὶ τὴν ἡλικίαν, καὶ τὸ γένος, καὶ τὴν ἀξίαν, καὶ τὴν πατρίδα, καὶ τὴν εὐφυΐαν, καὶ τὰ συμφέροντα, καὶ τὴν μάθησιν, ὅλοι συμφώνως βεβαιόνεν πῶς ἴδον εἷς πρᾶγμα κοινόν, μέγαλον, καὶ δημόσιον· καθὼς εἷς σεισμὸν γῆς, εἷς κατακλυσμὸν, μίαν πυρκαϊάν· ἐπειδὴ εἶναι ἠδικῶς ἀδυνάτον, ὅπῃ εἰς εἷς τέτοιον πρᾶγμα, τόσοι ἄνθρωποι νὰ ἀπατηθῶν, ἢ νὰ ἐνωθῶν ὅλοι ἵνα νὰ μᾶς ἀπατήσεν, μακάρι καὶ ἄς εἶναι εἰς ἄλλα πρᾶγματα ἐναντίοι καὶ πάντα.

Ἀπίσως ὅμως ἡ μαρτυρία εἶναι μία μόνη, ἢ εἶναι ὀλίγη, ἢ εἶναι ἀσύμφωνοι μίαν μὲ τὴν ἄλλω, τότε πρέπει νὰ ἐξετάσεν καὶ μέρος τὸ ἀξιοπίστον τῆς καθενός.

Ὅθεν πρῶτον πρέπει νὰ θεωρήσεν τὴν χρηστότητα, καὶ τὴν ἀληθοσυλίαν. Ἐνας συνηθισμένος νὰ ψεύδεται, ἢ ὅπῃ ἐφάνηκεν ἄλλαις φοραῖς ψεύσεως, εἶναι πάντα ὑποπτος· ὁμοίως καὶ εἷς ἀτιμος, διὰ τὸν ὁποῖον δὺκολώτατα ἐλπίζεται καμμία ἀπάτη, μάλιστα ὅπου ἠθελε τύχη νὰ ἔχη καὶ κανεὶν κέρδος.

Β'. Καὶ οἱ καλοὶ καὶ ἀληθινοὶ εἰς ὅλα τὰ λοιπὰ, ὅπου κινῶνται ἢ διὰ κανεὶν πάθος, ἢ διὰ κέρδος, ἢ διὰ προσωποληψίαν, ἢ διὰ καμμίαν ἄλλω παρομοίαν αἰτίαν, εἶναι ὑποκείμενοι εἰς τὸ νὰ ἐκθραμβηθῶν, ἢ νὰ ἀλλοιωθῶν τὸ πρᾶγμα, ἐνίοτε καὶ χωρὶς νὰ τὸ αἰδυνῶνται. Ὅθεν πρέπει νὰ ἀκριβῶς προσεκτικῶς, ἀπίσως τὸ πρᾶγμα, ὅπῃ μᾶς διηγῶνται, ἔχη καμμίαν ἀναφορὰν ἢ μὲ αὐτὸς, ἢ μὲ τὸς φίλους, ἢ οἰκείους· εἰς τὴν ὁποίαν αὐτὴν πείρασσιν ἢ μαρτυρίαν ἔχει ὀλιγωτέραν πίσιν, πρᾶγμα ὅταν τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀδιάφορον πρὸς αὐτὸς.

Γ'. Πρέπει ὁμοίως νὰ σοχαζώμεθα τὴν διδασκαλίαν, τὴν φρόνησίν τε, καὶ τὴν κείσιν τε· ἵνα τί ἔ-

νας δ'ήθης, ἢ ἀμαθῆς εἶναι δ'κολώτατον νὰ ἀπατηθῇ· εἷας προληπτικός πέρνει συχνὰ μίαν σκιά δ'αὐτῆς εἷας φάντασμα· εἷας, ὅπῃ ἔχει τὴν φαντασίαν θερμῶς, πέρνει δ'αὐτῆς ἀληθινὰ τὰ ἰδιά τε φαντάσματα. Ἐκεῖ ὅμως ὅπῃ ὁ λόγος εἶναι πρὸς πραγμάτων, εἰς τὰ ὅποια φθάνει μόνον νὰ ἔχη τινὰς μάτια, καὶ αἰσθῆσιν, καθὼς ὅταν ὁμιλῶν δ'αὐτῆς εἷας κατακλυσμὸν, δ'αὐτῆς μίαν κατάσκηψιν κεραιῶν, δ'αὐτῆς πυρπόλησιν μιᾶς οἰκίας, καὶ τὰ πρὸς πλησία, ἢ μαρτυρία εἷας ἀμαθῆς, ὡς πρὸς τὴν εἷας τῆς πραγματος, ἀξίζει ὅσον ἢ μαρτυρία εἷας σοφῆ· ὅσον ὅμως πρὸς τὰς περιστάσεις, ἢ διήγησις τῆς σοφῆς πρέπει πάντα νὰ προτιμᾶται.

Δ'. Εἶναι ὁμοίως ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάζωμεν εἰς πόσον δ'αὐτῆς ἔσθημα, καὶ εἰς ποίαν θέσιν ἐπαπατήρησαν τὸ πρᾶγμα, καὶ ὅποια μάτια ἔχον ἐκεῖνοι, ὅπῃ τὸ διηγῶνται· δ'αὐτῆς τί εἰς πολλὰ μακρῶν δ'αὐτῆς ἔσθημα, εἰς ἀμυδρὸν φῶς, ἢ εἰς θέσιν ἀνεπιτηδείαν, τὰ πρᾶγματα φαίνονται δ'αὐτῆς ἄπο ἐκεῖνο, ὅπῃ εἶναι· καὶ ἐκεῖνος, ὅπῃ δὲν ἔχει τὴν ὄρασιν ὑγιᾶ, νομίζει ὅτι βλέπει ἐκεῖνο, ὅπῃ δὲν εἶναι εἰς τὰ πρᾶγματα.

Ε'. Εἶναι ὅχι ὀλιγώτερον ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάζωμεν μὲν ποίαν προσοχῶν ἐπαπατήρησαν τὸ πρᾶγμα, καὶ πόσον καιρὸν· δ'αὐτῆς τί τὰ πρᾶγματα, ὅπῃ θεωρῶνται μὲν βίαν, ἢ καὶ πάροδον, δὲν ἢμπορῶν νὰ ἐξακριβωθῶν καλά, καὶ ἢμπορῶν νὰ κάμω, ἀν' ὅχι μεγάλας τελέχισον ἐλαφρᾶς ἀπάτας.

ς'. Πρέπει προσέτι νὰ ἐξετάζωμεν ἀν' ὁ μάρτυς συβάδει ἑαυτῶν εἰς τὴν διήγησίν τε· δ'αὐτῆς τί ὅποταν εἰς κάμμίαν ἐπιώδη πρὸς αἷσιν ἀντιφάσκη αὐτὸς ἑαυτῶν, δὲν εἶναι πλέον ἀξίος πίσεως.

Ζ'. Ὅποταν οἱ μάρτυρες εἶναι πολλοί, πρέπει νὰ ἐξεταθῶν ξεχωριστὰ ἄπο εἷας εἷας, δ'αὐτῆς νὰ ἰδῶμεν, ἀν' συμφωνῶν ὅλοι ἀναμεταξύ τε· δ'αὐτῆς τί ὅποταν δ'αὐτῆς φωνῶν, ἀκολεθῆ εἷας ἄπο τὰ δύο, ἢ ὅτι ἐσοχάθησαν ἐκ συμφών τε νὰ δ'αὐτῆς ἔσθημα τὸ πρᾶγμα, καὶ ἔχει λόγον νὰ νομίζη τινὰς πῶς ἀφ' ἑαυτῶν τε τὸ ἐπλάσθη,

σαν, καὶ ἐσυμφώνησαν εἰς τὴν ἐσίαν τῶ πράγματος, εἰς τὰ ἰδιαίτερα ὅμως θεωρητικά δὲν ἠμπόρεσαν νὰ συμφωνήσεν καθὼς πρέπει. Μὲ τῆτον τὸν τρόπον ἐφωράθη τὸ ψεῦδος τῆς δύο γερόντων Ἑβραίων, ὅπως ἐκατηγορήσαν τὴν Σατανάν· ἢ ὅτι οἱ μάρτυρες δὲν ἔκαμαν κάμμίαν συμφωνίαν, καὶ πρέπει νὰ σταθῶμεν εἰς τὴν μαρτυρίαν ἐκείνων, οἱ ὅποιοι καὶ τὰς προηγούμενας κανόνας φαίνονται ἀξιοπιστότεροι.

Τῆτο ὅλον ἀποτείνεται εἰς τὸ ἀξιοπίστον, ὅπως ἠμπορῶν νὰ ἔχεν οἱ μάρτυρες ἐκεῖνοι, ὅπως διατείνονται ὅτι ἐσάθησαν αὐτόπται τῶ πράγματος, ὅπως μᾶς διηγῶνται.

Ἐκεῖνοι ὅμως, ὅπως διηγῶνται κανένα πρᾶγμα καθὼς τὸ ἦκσαν νὰ τὸ διηγῶνται ἄλλος, αὐτοὶ καθ' ἑαυτὰς εἰς τῆτο δὲν ἔχεν κανένα ἀξιοπίστον, ἀλλὰ τὸ ἀξιοπίστον τὰς τὸ δανείζονται ἀπὸ ἐκείνας, ἀπὸ τὰς ὁποίας τὸ ἦκσαν. Ὅμως καὶ εἰς τῆτο θεωροῦμεν πίστως ἀξίος εἶναι εἷας φρόνιμος, ὅπως δὲν ἀπατάται εὐκόλα ἀπὸ ἄλλης, ἀλλὰ εἷας δὲν δολόπισος καὶ δὲν δόξης, ὁ ὅποιος ἢ πιστεύει κάθε τι χωρὶς ἀδείκναι, ἢ εἶναι εὐκόλος νὰ ἐκλάβῃ εἷας πρᾶγμα ἀντ' ἄλλης.

Ὡς πόσον ὅπως καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ ἀξιοπίστον τῆς μαρτύρων, ὅπως διηγῶνται κανένα πρᾶγμα, ὅποτεν ὁ λόγος εἶναι περὶ πραγμάτων, ὅπως ἠμπορεῖ τις νὰ τὰ ἰδῆ, καὶ νὰ τὰ ἀληθευποιήσῃ μὲ τὰς ἰδίαιτας αἰδήσεις, τῆτο εἶναι τὸ καλλίτερον μέσον· καὶ μάλιστα ὅποτεν συμφέρῃ πολλά νὰ ἰξόρῃ τινὰς τὴν ἀλήθειαν· τὰς. Εἶναι πολλά παραδείγματα ὅτι πρᾶγματα, ὅπως ἐδιηγῶνται ἀνθρώποι οἱ πλέον τίμιοι καὶ ἔμπειροι, εἰρέθησαν μὲ ὅλον τῆτο (τίς ἰξόρει διὰ τί) ἢ τελίως ψεῦδη, ἢ πολλὰ μεταπεποιημένα. Ἀφίνω νὰ εἰπῶ ὅτι ἡ φυσικὴ βεβαιότης, ὅπως εἶναι δυνατὸν νὰ τὴν ἀποκτήσωμεν, πρέπει πάντοτε νὰ προτιμᾶται ἀπὸ τὴν ἠθικὴν. Τῆτε κάμνεν οἱ Φυσιολόγοι, καὶ μὲ εἷας τέτοιον τρόπον ἡ Φυσικὴ Ἐπιστήμη ἔλαβε τέτοιαν ἐπίδοσιν εἰς τῆτας τὰς δύο τελευταίας αἰώνας.

Ὅ,τι λογιῶν πατήρησιν, ἢ πείραν ἀναφέρων ἄλλοι, ἀγαπῶν θεσιώτερον καὶ πῶ κάμνον ἔξ ὑπαρχῆς καὶ αὐτοὶ, παρὰ τὰ πισύσων εἰς λόγια ἄλλων· καὶ ἔχων μεγαλώτατον δίκαιον· ἐπειδὴ οἱ πλέον μεγάλοι καὶ θεσίφημοι ἄνδρες, εὐρίσκονται πολλάκις ἠπατημένοι.

Α Ρ Θ Ρ Ο Ν Β'.

Περὶ τῆς Ἰσορίας.

Τὴς Ἰσορικῆς πρέπει τὰ τῶν χειρέσωμεν εἰς συγχρόνας, καὶ μεταχρονόνας· καὶ πάλιν τῶν συγχρόνας εἰς αὐτόπτας, καὶ εἰς ἐκείνας, ὅπῃ ἤκαστων ἀπὸ ἄλλων τὰ πράγματα, ὅπῃ ἰσορῶν.

Διὰ τὰ σαθμίσωμεν τῶν πίσιν, ὅπῃ πρέπει τὰ δίδωμεν εἰς τῶν συγχρόνας Ἰσορικῆς, οἱ ὅποιοι ἴδον μὲ τὰ ἰδιάτης μάτια τὰ πράγματα, ὅπῃ ἰσορῶν, πρέπει τὰ μεταχειρίζόμεθα τῶν κανόνας, ὅπῃ ἀπὸ ὀλίγων ἐκθέσωμεν διὰ τῶν αὐτόπτας μάρτυρας.

Ὅποταν εἷας Ἰσορικὸς σύγχρονος διηγήται πράγματα, ὅπῃ δὲν ἴδε μὲ τὰ μάτια, ἀλλὰ ἤκαστων ἀπὸ ἄλλων, αὐτὸς ἢ ὀνομάζει τὸ πρόσωπον, ἀπὸ τὸ ὅποῖον τὰ ἤκαστε, καὶ τότε ἀναφέρει εἰς ἐκεῖνο τὸ ἀξιόπισόν τε· ἢ δὲν τὸ ὀνομάζει, ἀλλὰ ἀποτείνεται εἰς τῶν κοινῶν φήμῳ, καὶ εἰς τῶν πρέπει τὰ κάμωμεν ἄλλῳ διασολῶ· διὰ τὸ ὅτε τοῖος ἢ διηγείται πράγματα κοινὰ καὶ μεγάλα, τῶν ὁποίων εἶναι μάρτυρες καὶ ἄλλοι πολλοὶ, καὶ ἢ διηγησίσ τε, ὅποταν δὲν ἀναρῆται ἀπὸ κανεία ἄλλον σύγχρονόν τε, εἶναι ἀξία πίσεως, ὡς ἀνὸ ὅπῃ εἶναι ἀπίθανον τὰ τολμήση εἷας τὰ διαφημίση ψεύδῳς εἷας συμβεβηκὸς κοινὸν καὶ ἔξῃκαστων, καὶ τὰ μὲν τὸν ἐλέγξῃ τινὰς ψεύδῳ· ἢ διηγείται πράγματα ἴδια καὶ προσωρινὰ, καὶ ἀνὸ εἰς αὐτὰ δὲν τὸν ἐλέγξῃ ψεύδῳ, τῶν ὀλίγον συμβάλλει εἰς

εἰς τὸ ἀξιόπιστόν τε· ὅθεν τὶ καὶ εἰς τὰς Ἰσορίας τὰ καιρῶν μας ἀπαντῶμεν μυρία παράγματα ἴδω, ἢ τελείως ψευδῆ, ἢ πολλαῖ μεταπεποιημένα· καθ' ὅ ὅμως τέτοια, ποῖος χάνει τὸν καιρόν τε νὰ τὰ ἐλέγξῃ ὡς ψευδῆ.

Ὅσον δὲ ὅθεν τὰς μεταρμετέρας Ἰσορίας, αὐτοὶ καθ' ἑαυτὰς βέβαια δεῖν ἠμποροῦν νὰ ἔχον κανὴν ἀξιόπιστον, ἀλλὰ ὅσον καὶ αὐτὸν ἔχον, τὸ χρεώσῃ ὅλον εἰς ἐκείνας, ἅπτε τὰς ὁποίας ἐπῆραν τὰ νοήματα, ὅπτε ἰσορῶν, τὰτ' ἔστιν εἰς τὰς συγχρόνας Ἰσορίας, ἢ εἰς τὰς ἀποδόσεις, ἢ εἰς τὰ μνημεία. Ὅθεν ὅταν ἕνας Ἰσορικός μεταρμετέρος ἀναφέρῃ κανὴν συμβεβηκὸς σεστωπημῶν ἀπὸ τὰς συγχρόνας, χωρὶς νὰ δείξῃ πόθεν τὸ ἐπῆρσεν, αὐτὸς πρέπει μὲ καθε δίκαιον νὰ νομίζεται ὑποπτος.

Ἐν γὰρ ὅμως εἰς τὰς Ἰσορίας τὸσον τὰς συγχρόνας, ὅσον καὶ τὰς μεταρμετέρας ἔξω ἀπὸ τὴν μάθησιν, ἀπὸ τὴν καλοκαγαθίαν, ἀπὸ τὴν ἀδαφορίαν, ἀπὸ τὴν ἀπαλλαγὴν παντὸς πάθους, δεισιδαιμονίας καὶ φορήφους, πρέπει νὰ ἀδατηρῶμεν προσέτι καὶ τὸν σύλον (τὸ ὕφος), ὅπτε μεταχειρίζονται εἰς τὴν διήγησίν τε· ὅθεν τὶ ὅπτε ὁ σύλος εἶναι ἀπλῆς, σεμνός, καὶ ἔχει μόνον τὰς φυσικὰς χάριτας ἐκείνας, μὲ τὰς ὁποίας ἀγαπᾶ νὰ συνοδῶν καὶ ἡ ἀλήθεια, αὐτὰ πρέπει βέβαια νὰ δίδωμεν μετρωτέραν πίσιν, ὅθεν ὅπτε φαίνεται μετρωτῶς ὀπιτετηδὴμῶν, καὶ ἠμπορῆ νὰ δώσῃ ὑποψίαν, ὅτι ὁ Συγγραφεὺς ἀκολούθησε μετρωτέρον τὴν φαντασίαν τε, ὅθεν τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἐσπῆδασε μετρωτέρον νὰ τέρψῃ, ὅθεν νὰ εἶναι ἀληθής.

Περὶ τῶν Μνημείων.

Μνημεῖα ἐν γένει εἶναι ὅλα τὰ δείγματα (σημεῖα), ὅπερ μᾶς μὲν τῶν παρωχημένων πραγμάτων καθὼς θειαμβότικα τόξα, ναοὶ, βασίλεια, πύργοι, γεφύεα, μαυσόλεια, ἐπιγράμματα, νομίσματα, εἰκόνες, ἀνδραῖνες, πάπυροι, χάρτοι, μεμβραῖαι, καὶ τὰ ᾠδαπλήσια.

Τὰ μνημεῖα διαίρενται εἰς δύο κλάσεις, ἅπὸ τὰς ὁποίας ἢ μία ἀεὶ λαμβάνει ἐκεῖνα, ὅπερ δὲν ἔχεν καμμίαν ἐνδείξιν μήτε τῶ χρόνου, μήτε τῶ τόπου, μήτε τῆς αἰτίας, ὅθεν ἔλαβον τὴν ἀρχὴν· καθὼς εἴα γεφύει, ἢ εἴα θειαμβότικόν τόξον, ἢ εἴα πύργος χωρὶς ἐπιγραφῆς. Ἡ ἄλλη ἀεὶ λαμβάνει ἐκεῖνα, ὅπερ φέρει μαζὶτες τὴν Ἰσορείαντες ἔως εἰπεῖν, καθὼς αἱ ἐπιγραφαὶ, τὰ νομίσματα, αἱ μεμβραῖαι, κτλ.

Τὰ μνημεῖα τῆς πρώτης κλάσεως δὲν σημαίνουν τίποτε, ὅποταν δὲν ἰξόρωμεν, ἢ ἅπὸ τὴν Ἰσορείαν, ἢ ἅπὸ τὴν ᾠδαδοσιν τὸν χρόνον, τὸν τόπον, τὸ ὑποκείμενον, ἢ τὸ ὁποῖον ἐγιναν. Ὀλιγώτερον ὅμως πρέπει νὰ πισθῆ τινὰς εἰς τὴν ἀπλήν ᾠδαδοσιν, ᾠδα εἰς τὴν διήγησιν τῶν Ἰσορικών, καὶ μάλιστα τῶν συγχρόνων, οἱ ὁποῖοι ἅπὸ τὰ ἴδια μνημεῖα ἅπὸκτην ἀριστοτέραν ἀξιοπιστίαν εἰς τὰς διηγήσεις τας.

Τῆς δευτέρας κλάσεως ἢ εἶναι σαφῆ καθ' ἑαυτὰ, καὶ δὲν εἶναι χρεία νὰ λάβωμεν ἀσάφην ἀλλοθεν, ἢ εἶναι ἀσαφῆ, καθὼς ἀκολουθεῖ συχνάκις εἰς τὰς ἐπιγραφὰς, εἰς τὰ νομίσματα, εἰς τὰς ζωγραφίας, εἰς τὰς ἀνδραῖνας, καὶ εἰς τὰ παρόμοια· ἢ δι' ὅτι δὲν εἶναι καλὰ ᾠδασημεία, ἢ ἅπὸ τὴν ἐφθάρησαν ἅπὸ τὸν καιρὸν, καὶ ἔχον καὶ αὐτὰ χρεία ἅπὸ τὴν ᾠδαδοσιν, ἢ ἅπὸ τὴν Ἰσορείαν.

Πρέπει να ἀνατιθέμεν καὶ εἰς αὐτὰ δύο πράγματα, τὴν ἀνθεντίαν, καὶ τὴν σημασίαν τῆς.

Πολλὰ παραδείγματα ἔχομεν, ὅτι ἀνθρώποι ἀπατεῶνες ἐπλασαν καὶ διεφήμισαν ὡς πράγματα παλαιὰ καὶ ἔπιγραφάς, καὶ νομίσματα, καὶ ζωγραφίας, καὶ ἀγάλματα, καὶ χάρτας, καὶ παπύρους, καὶ μεμβράνας. Χρειαζέται λοιπὸν μεγάλη ἐπιτηδειότης, καὶ πολλὴ εἰδησις τῆς ἀρχαιότητος διὰ τὴν γινώσκῃ τινὰς εἰς τὸ τὸ μέρος τὸ ψεῦδος, καὶ τὴν ἀπάτην.

Πολλὰ πάλιν ἐπιγραφαὶ καὶ νομίσματα καὶ ἄλλα τέτοια, εἶναι πολλάκις δυσκολώτατα νὰ ἐξηγηθῶν καθὼς πρέπει. Ἔδειν διὰ τὴν ἐπιτύχῃ τινὰς καὶ εἰς τὸ τὸ, χρειάζεται μία μεγάλη πολυμαθία.

Αὐτὰ τὰ δύο εἶναι τὸ ὑποκείμενον τῆς ἀσθεῆς ἐκείνων, ὅπως ὀνομάζονται Ἀρχαιολόγοι, ἐπειδὴ καταγίνονται εἰς τὰς ἀρχαιολογίας, τὰς ὁποίας τὴν σήμερον μερικοὶ Φιλόσοφοι ἀλαζόνες καὶ κῆφοι τὰς καταφρονῶν· οἱ ἀληθινοὶ ὅμως τὰς τιμῶν καὶ τὰς σέβονται, ὡς αὐτὸ ὅπως εἰς αὐτὰς ὀφείλομεν τὰς ἀξιοσημειωτέρας γνώσεις, ὅπως ἔχομεν εἰς τὴν Ἱστορίαν, εἰς τὰ ἔθιμα, εἰς τὰς νόμους, εἰς τὰς τέχνας, καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας τῶν ἀρχαίων ἐθνῶν.

Α Ρ Θ Ρ Ο Ν Δ'.

Περί τῆς Παραδόσεως.

Η ἀνάδοσις ὅπου ἀναφέρῃ πρᾶγμα μέγαλον, καὶ κοινόν, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ γνωριθῇ κοινῶς ἀπὸ πολλὰς τὸν καιρὸν, ὅπως συλέβηκεν, ἢμπορεῖ νὰ ἔχη πλήρη ἀξιοπιστίαν. Δὲν εἶναι ὅμως τοιαύτη καὶ ὅπου ἀναφέρῃ πράγματα μικρὰ καὶ μερικὰ, τὰ ὁποῖα εὐκόλα ἀπερνῶν ἀπὸ στόμα εἰς στόμα, καὶ ἐκτείνονται ἀπὸ ἡλικίαν εἰς ἡλικίαν, μὴ ὅλον ὅπως εἶναι μετὰ τὴν ἐλότῃ ψεύδῃ, ἢ πεπλασμένῃ.

Ἄλλα καὶ εἰς τὰ μεγάλα γρομμάτια, μόνον δεῖ τὴν ἐσιώδη ὑπαρξίν τῶ γρομμάτι ἢμπορεῖ νὰ μᾶς βεβαιώσῃ μία σαθερά πηδύδοσις, ὅχι ὅμως καὶ δεῖ τὰς ἰδιαιτέρας περὶ αἰτίας τῶ· δεῖ τὶ βλέπομεν μὲ τὴν καθημερινὴν πείραν εἰς πόσας μεταβολὰς καὶ ἀλλοιώσεις ὑπόκειται εἴνα καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, ἀπερνῶντας μόνον ἀπὸ εἴνα σώμα εἰς ἄλλο, εἰς τρόπον ὅπῃ πολλάκις δεῖ ἢμπορεῖ πλέον νὰ τὸ γνωρίσῃ τινὰς.

Χωρὶς τῆτο εἰς τὰς παραδόσεις πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀκόμη καὶ τὴν ἀρχαιότητά τας, καὶ τὰ ἔθνη, εἰς τὰ ὁποῖα ἔλαβον τὴν ἀρχὴν, καὶ δεῖ τῶ ὁποῖων ἀπέρασαν εἰς ἡμᾶς.

Ὅσον νεωτέρα, ἄλλο τόσον πιθανωτέρα εἶναι ἡ παράδοσις· ἐπειδὴ ὀλιγωτέρας ἀλλοιώσεις ἔλαβον ἀπὸ τὸν καιρόν. Ἐξ ἑναντίας ὅσον ὀλιγώτερον εἶναι πιθανή, μάλιστα ὡς πρὸς τὰς περὶ αἰτίας, τόσον παλαιότερα εἶναι· ἐπειδὴ ἀπερνῶντας ἀπὸ ἡλικίαν εἰς ἡλικίαν, ἢμπορεῖ νὰ ἐβλάβθηκεν, ἢ νὰ παρεφθάρῃ.

Ἡ ἀρχαιότης ὅμως μιᾶς παραδόσεως δεῖν πρέπει νὰ μετῆται ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ἕως τὸν ἐδικόν μας καιρόν, ἀλλὰ ἕως τὸν καιρόν ὅπῃ ἀρχίσει νὰ ἀναφέρηται ἀπὸ κανένα Συγγραφέα· δεῖ τὶ εἰς αὐτὸν πρέπει νὰ ἀναφέρηται, ὁπόταν αὐτὸς εἶναι ἀξιόπιστος· καὶ ἐκεῖνα, ὅπῃ μὴ ταῦτα προσετέθησαν, ἢ ἀφηρέθησαν, ἢ μετεβάληθησαν, δεῖν πρέπει νὰ λογίζονται τίποτες· μάλιστα ἀνίσως ὁ Συγγραφεὺς ἀναφέρῃ κανένα μνημεῖον, τὸ ὁποῖον ἦτον εἰς τὸν καιρόν τας, καὶ ἢμπορῇ νὰ χρησιμώσῃ εἰς πίσωσιν, καὶ ἀποδείξῃ τῆς παραδόσεως, καὶ τῆτο δεῖν πρέπει νὰ ἀλογηῆται, μακάρι καὶ ἂς μὴ σώζηται πλέον εἰς τὰς καιρὸς μας.

Πρέπει ὁμοίως νὰ παρατηρηθῇ καὶ τὴν φύσιν τῶ ἔθνων καὶ δήμων, εἰς τὰς ὁποῖας ἔλαβε τὴν ἀρχὴν ἢ πηδύδοσις, καὶ δεῖ τῶ ὁποῖων ἀπέρασεν εἰς ἡμᾶς. Διὰ τῆτο τὰς παραδόσεις τὰς ἀρχαιοτέρας ἀπὸ τὴν τέχνῃ τῶ γράφειν, αἱ ὁποῖαι ὀνομάζονται μυθώδεις, δεῖν τὰς πιστέομεν τόσον, ἐπειδὴ ἐγγνήθησαν καὶ ἔ-

Ξαπλώθησαν μεταξύ εἰς ἔθνη βάρβαρα καὶ ἀμαθῆ, καὶ εὐκόλα νὰ θαυμάζωσιν κάθε πρᾶγμα καινοπρεπές καὶ ἀκατάληπτον εἰς αὐτὰ, καὶ νὰ τὸ ἐνδύσων μετ' ὅλας τὰς ἀλλοκότας καὶ τερατώδεις περιβάσεις, ὅπως ἡ φαντασία τῆς ἐκθαμβωμένης τῆς ὑπηγόρουσε. Καὶ ἐπειδὴ τὰ πλέον ἀρχαιότερα ὑπομνήματα ὅλων τῶν ἔθνων διεπορθμύθησαν ἀπὸ ἔθνη βάρβαρα, καὶ ἐσυνάθροισθησαν πολὺν καιρὸν μετὰ ταῦτα ἀπὸ Συγγραφεῖς, ἔστι τὸ εἰς αὐτὰ πρέπει νὰ ἀπνέμωμεν τὴν πίσιν μόνον, ὅπως ἀνήκει εἰς τὰς τοιαύτας παραδόσεις, ἐξαιρῶντας τὴν Ἰσορίαν τῶν ἔθνων τῶν Θεῶν, ἡ ὅποια κοντὰ ὅπως εἶναι ἡ ἀρχαιότερα ἀπὸ τὰς Ἰσορίας, καὶ ἔστι τὸ πλησιέστερα εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν πραγμάτων, ὅπως διηγεῖται, ἔχει ἀκόμη καὶ μίαν ἀξιοπιστίαν ἀνώτεραν ἀπὸ κάθε ἄλλην, καὶ ἀναμφίβητον· ἐπειδὴ προῆλθεν ἀπὸ τὸν ἴδιον Θεόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τῆς αὐθεντίας τῶν Βιβλίων,
ἔ τῆς Μηνείων.

Ενα ἄπο τὰ μεγαλύτερα μέρη τῆς Κριτικῆς εἶναι καὶ τὸ νὰ διακρίνη τὰ βιβλία τὰ αὐθεντικά, τὰ γνήσια, τὰ αὐτόγραφα, ἄπο τὰ ψευδῆ, ἢ νόθα, ἢ ἀπόκρυφα· καὶ νὰ γνωρίζῃ ἐκεῖνα, ὅπῃ εἶναι ἀναφῆ, ἀπο ἐκεῖνα, ὅπῃ ἢ ἐκωλοβώθησαν με ἀφαίρεσιν τινὸς πράγματος, ἢ ἐνεωτέρίθησαν με προσθήκας, ἢ ἠλλοιώθησαν με μεταποιήσεις.

Τῆτο εἶναι μία γνώσις ὠφελιμοτάτη, ἐπειδὴ διὸ ἔχει κάμμιαν ἀξιοπιστίαν τὸ βιβλίον, ὅποταν εἴναι βέβαιον αὐ εἶναι τῆ Συγγραφέως ἐκεῖνος, εἰς τὸν ὁποῖον ἄπονέμεται· καὶ μυσία σφάλματα ἠμπρῶν νὰ προέλθω, ὅποταν ὑποθέτεται αὐθεντικὸν καὶ ἀναφῆς εἶναι βιβλίον ψευδῆ, ἢ διεφθαρμένον.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἡμεῖς ἰξόρομεν ἐκ μακρᾶς πείρας, ὅτι προτιότερα ἄπο τῶν εὔρεσιν τῆ τῆτος, ἢ ὁποῖα ἠκολέθησε πρὸ τὰ μέσα τῆ ΙΕ'. αἰῶνος, ἀπειρα βιβλία ἀπεδόθησαν εἰς ὀνόματα πλασὰ ἢ ἀπὸ ἀγνοίαν, ἢ ἄπο πονηρίαν· καὶ ἀπειροὶ ἠλλοιώσεις ἔγιναν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ αὐθεντικά βιβλία, ἄπο ἀμάθειαν, ἢ κακίαν τῆς ἀντιγραφῶν.

Περὶ τῆς κανόνων τῆ διαγινώσκων τὰ αὐθεντικά βιβλία καὶ ἀναφῆ, ἄπο τὰ ψευδῆ, ἢ διεφθαρμένα, πραγματεύεται εἰς πλάτος Ἰωάννης ὁ Κλέρκ εἰς τῶν κριτικῶν Τέχνῶν· ὅθεν ἡμεῖς θέλομεν εὐχαρισθῆ νὰ κάμωμεν ἐδῶ μόνον μίαν παραμικρὴν σημείωσιν.

Πρῶτον λοιπὸν, ἀίσως εἶναι βιβλίον εἰς τῆς παλαιότερης κώδικας, ἢ κοντὰ εἰς τῆς παλαιότερης Συγγραφῆς φανῆ ἄποδεδομένον εἰς ἄλλον, πρὸ εἰς ἐκεῖνον,

νον, τῷ ὁποίῳ ὑπερέχει τὸ ὄνομα, πρέπει νὰ νομίζηται ἄλλῃ Συγγραφέως· καὶ ἀνίσως παραβαλλόμενον μὲ τὰς παλαιὰς κώδικας, ἢ μὲ περικοπὰς ἀναφερομένης ἀπὸ παλαιὰς Συγγραφῆς, εὐρεθῆν κολοβωμένον, ἢ παρηλαγμένον, ἢ μὲ ποροθήκας, πρέπει νὰ νομίζηται μεταπεποιημένον καὶ νενοθευμένον.

Β'. Ἐνὰ βιβλίον, τὸ ὁποῖον μῆτε ὁ ἴδιος Ποιητὴς εἰς ἄλλα συγγράμματα, μῆτε οἱ σύγχρονοι, ἢ οἱ πλησιέστεροι τῷ καιρῷ ἐκείνης Συγγραφῆς τὸ ἀναφέρειν περὶ αὐτοῦ, μάλιστα ἀνίσως βλέπωμεν εἰς αὐτὰς μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα ἔπρεπε φυσικῶς νὰ τὸ ἀναφέρειν, πρέπει νὰ νομίζηται ὑποπτον.

Γ'. Ὑποπτον πρέπει νὰ εἶναι ὁμοίως, καὶ ὅπου ἀπαντῶμεν εἰς αὐτὸ δόξας καὶ διδασκαλίας πάντη ἑναντίας μὲ ἐκεῖνας, ὅπως ὁ ἴδιος Συγγραφεὺς εἰς ἄλλα κύρια συγγράμματα πρὸςβῶναι, χωρὶς νὰ δείξη περὶ αὐτοῦ ὅτι ἠλλάξε γνώμην.

Δ'. Ἀνίσως εἰς ἐνὰ βιβλίον ἀναφέρονται πρόσωπα, ἢ πόλεις, ἢ ἔθνη, ἢ συμβεβηκότα, ἢ εὐρέσεις πραγμάτων, ἢ ὄροι καινοὶ, ἢ λέξεις μεταχρῆστεραι ἀπὸ τῆς ἡλικίας, εἰς τῆν ὁποῖαν ἠκμασεν ὁ Συγγραφεὺς, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπεγράφεται, τὸ βιβλίον αὐτὸ πρέπει νὰ νομίζηται ψεύδης, ἢ τελάχισον κεκαινοποιημένον.

Ε'. Τέτοιον πρέπει νὰ ὑπολαμβάνεται ὁμοίως καὶ ὅταν τὸ ὕφος δὲν ὁμοιάζῃ μὲ ἐκεῖνο, ὅπως ὁ ἴδιος Συγγραφεὺς: εἰς ἄλλα τε συγγράμματα μεταχειρίζεται, ἢ μὲ τὸν τρόπον τῷ γράφειν, ὅπως ἦτον εἰς χῆσιν εἰς τὸν καιρόν τε, καὶ ὅπου ἀκόμι περιέχῃ γνώσεις, τὰς ὁποίας ἐκεῖνος δὲν ἠμπορῆσε νὰ ἔχῃ, ἢ ἀνοησίας ἀναξίας τῷ ὀνόματός τε.

Τῆτο ἄς εἶναι δὲ τὰ βιβλία ἐν γῆνι, καὶ τὰ γνωρίσματα τῆς γνησιότητος, ἢ νοθείας τε, λαμβανόμενα ἀπὸ ἐκεῖνα, ὅπως εἰς αὐτὰ περιέχονται.

Ἡμπορῶμεν ὅμως νὰ λάβωμεν γνωρίσματα, καὶ εἰς τὸ ἴδιον χῆμα τῶν κώδικων καὶ τῶν χειρογράφων

ἢ τὰ προσδιορίσων τελάχισον τὴν κυριότητά της, ἢ ἐπομύως τὸ ἀξιοπίσον, ὅπῃ ἤμπορῶν νὰ ἔχεν ἢ αὐτὸν τὸν τίτλον.

Ἐνας κώδικας λοιπὸν, ἢ εἷς δίπλωμα, ἢ ἐν γένει εἷς πάπυρος, ἢ εἷς χαρτί, ἢ μία μεμβράνη δὲν θέλει νομιθῆ ἐκείνῃ τῇ καιρῷ, ὅπῃ φημίζεται, ὅπότεν ἢ αὐτὴ ἢ ὕλη, ἢ τὸ χῆμα τῆς χαρακτῆρων, ἢ ἄλλη παρομοία ιδιότης ἐναντιώνεται, ἢ δὲν συμφωνῆ μετ' ἐκεῖνο, ὅπῃ ἰξόρομῳ ὅτι ἐμεταχειρίζοντο κοινῶς εἰς ἐκείνῃ τῇ καιρῷ· ἢ ὅπότεν ἄφωνῆ εἰς ἄλλα γνωστὰ καὶ γνήσια χειρόγραφα τῇ ὑποκειμένῃ, εἰς τὸ ὁποῖον ἴσπονέμεται.

Ὅσον ἢ τὰς ἐπιγραφάς, ἢ τὰ νομίσματα, καὶ ἄλλα παρόμοια μνημεῖα, ὁ γνήσιος κανὼν τῇ νὰ τὰ κείνων, εἶναι νὰ τὰ παραβάλλωμεν μετ' ὅμοια γνήσια, ἢ ἀνάλογα τῇ ἰδίᾳ καιρῷ· τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ, καθὼς πρὸ ὀλίγου εἶπαμεν, μεγαλωτάτῃ παλυμάθειαν, ἢ ὁποῖα δὲν προσκτάται, ἢ μὲν κόπῃς πολλῆς.